

บทความวิจัย

ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชน
จากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่
หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
The Impact and Adaptation of Community Tourism from
the Pandemic of the Novel Coronavirus 2019: Khun Klang
Village, Baan Luang Sub-district,
Chom Thong District, Chiang Mai

กันชลิกา อุดมะแก้ว ภัคจิรา บัวแดง รัศมี สงวนดี สุกัลยา พันธุ์ยางธกร
ปุโรหิตาพันธุ์วิษณุ วงศ์ตรี สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
Rural Development Department,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Chiang Mai Rajabhat University

วันที่รับบทความ : วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๔

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๔

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบที่มีต่อชุมชนและการศึกษาการปรับตัวของชุมชน จากผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวบ้านหมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวงอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 316 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติการหาค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าร้อยละและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลวิจัยพบว่า ผลกระทบที่มีต่อการท่องเที่ยวชุมชนจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชาวบ้านมีการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยวในสถานการณ์ดังกล่าว และมีพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป รองลงมาคือ ผลกระทบด้านสังคม พบว่า ชาวบ้านตื่นตัวจากสถานการณ์และชุมชนมีการแจ้งประชาสัมพันธ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 อย่างชัดเจน และสุดท้าย คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชาวบ้านร่วมมือกันวางแผนกระตุ้นเศรษฐกิจหลังสถานการณ์ดังกล่าว รวมถึงมีรายได้ลดลงจากการประกอบอาชีพหลักสำหรับการปรับตัว พบว่า ชาวบ้านเรียนรู้ และติดตามสถานการณ์ข่าวสารเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 รวมถึงมีการวางแผนในการรับมือจากสถานการณ์ และเพิ่มช่องทางการค้าขายทางออนไลน์

คำสำคัญ: ไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 COVID-19 ผลกระทบชุมชน การปรับตัว

Abstract

The purpose of this research was to study the impact on the community and the community's adaptation to the impact of the novel coronavirus 2019 (COVID-19) epidemic. The sample group in this research was 316 villagers of Khun Klang Village, Baan Luang sub-district, Chom Thong district, Chiang Mai. The research tool was the questionnaire on the current situation of the novel coronavirus 2019 epidemic. The data was analyzed using mean, percentage, and standard derivation statistic. The results about the impact towards the community tourism showed that the environmental impact has been the most affected by the emergence of the novel coronavirus 2019. In this case, the villagers develop their areas to be suitable for tourists and also change in their resource utilization behavior. The second was the social impact. It was found that villagers are well recognized about the situation and the community is attempting in publish the valid information about the unexpected occurrence of the COVID-19 pandemic. Finally, the economic impact showed that the villagers are enhanced in local participation in formulating and implementing plan for economic stimulus after the situation. In the case that their tourism earning-income opportunity declined, local people learn and monitor the case of new virus transmission. Plans were made to deal with the situation and online trading increased.

Key words: Coronavirus disease COVID-19 Community impact Adaptation

บทนำ

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เริ่มขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ซึ่งเป็นการระบาดครั้งแรก โดยเกิดขึ้น ณ ตลาดค้าสัตว์ป่าเมืองอู่ฮั่นหรือตลาดขายอาหารทะเลสด South China Seaboard เมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ ประเทศจีน จากนั้นจึงแพร่ระบาดไปในหลายพื้นที่ ซึ่งไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 หรือ COVID-19 ทำให้ผู้ป่วยมีอาการปอดอักเสบรุนแรงจนถึงแก่ชีวิตได้ โดยเชื้อไวรัสนี้สามารถแพร่กระจายจากคนสู่คนผ่านการไอ จาม หรือสัมผัสกับสารคัดหลั่งของผู้ป่วย (Thai PBS, ๒๕๖๓: ออนไลน์)

จากการที่เชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้แพร่ระบาดไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกและมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้หลาย ๆ ประเทศทั่วโลกกำหนดมาตรการเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 และส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิต ตลอดจนการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของคนทั่วโลก

ประเทศไทยเป็นอีกหนึ่งประเทศที่มีมาตรการควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 โดยรัฐบาลได้ใช้มาตรการ “อยู่บ้าน หยุดเชื้อ ช่วยชาติ” ให้ทุกคนหยุดอยู่บ้านเพื่อควบคุมการเคลื่อนย้ายของประชาชน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 จึงทำให้ร้านค้า สถานที่ท่องเที่ยว และสถานที่ให้บริการต่าง ๆ ต้องปิดการให้บริการชั่วคราว ยกเว้นสถานที่สำคัญในการควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เช่น โรงพยาบาล สถานีตำรวจ และร้านค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนจริง ๆ อาทิ ร้านอาหาร แต่ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายใต้มาตรการ ล็อกดาวน์ และการประกาศเคอร์ฟิว โดยมาตรการนี้ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในหลาย ๆ ด้าน (กรุงเทพธุรกิจ, ๒๕๖๓: ออนไลน์)

ชุมชนบ้านขุนกลาง เป็นชุมชนชาวไทย เชื้อสายม้ง โดยในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ โครงการหลวงได้เข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น เช่น ผลไม้ และดอกไม้เมืองหนาว จึงทำให้ชาวบ้านบ้านขุนกลางมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ด้วยการทำสวนผลไม้เมืองหนาว เช่น พืช บัว สาลี องุ่น สตอเบอร์รี่ และการปลูกดอกไม้เมืองหนาว เช่น ดอกเบญจมาศ ดอกกุหลาบ อันเนื่องมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ ด้วยลักษณะพื้นที่บ้านขุนกลางเป็นภูเขา และมีแหล่งธรรมชาติเหมาะสำหรับการเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ปัจจุบันหมู่บ้านขุนกลางมีแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนหลายแห่งซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ตลาดม้งบ้านขุนกลาง สินค้าส่วนใหญ่ในตลาดม้งจะเป็นผลิตภัณฑ์ในชุมชน เป็นผลิตผลจากการเกษตรของคนในชุมชน ตลาดม้งบ้านขุนกลาง ตั้งอยู่เลยที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งอยู่ทางด้านฝั่งขวามือ โดยลักษณะของตลาดจะเป็นเพิง ทำจากสังกะสีธรรมดา ด้านหน้ามีร่มใหญ่กางไว้กันแดดในยามร้อน โดยตลาดมีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีความยาวประมาณ 500 เมตร และจากความยาว 500 เมตร จะถูกแบ่งซอยออกเป็น ส่วนย่อย ๆ ซึ่งด้านหน้าตลาดจะเป็นลานจอดรถที่กว้างขวางและสะดวก จากการที่แหล่งท่องเที่ยวในเขตพื้นที่

หมู่บ้านขุนกลางหลายแห่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง

จากสภาพปัญหาและเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของประชาชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในด้านเศรษฐกิจว่า มีผลกระทบมากน้อยเพียงใดต่อคนในชุมชน และมีการเปลี่ยนแปลงในระดับใดจากการไม่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือน การสั่งปิดสถานที่ท่องเที่ยวชั่วคราว ตามมาตรการของรัฐบาล ส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าและรายได้ของคนในชุมชนในระดับใด รวมถึงด้านสังคมว่า มีผลกระทบมากน้อยเพียงใดต่อคนในชุมชนจากสถานการณ์ดังกล่าว ตลอดจนความร่วมมือของคนในชุมชน รวมถึงกำลังใจและเวลาที่ใช้ร่วมกันของคนในชุมชนกับครอบครัว ในด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนจะมีการปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในระดับใด รวมถึงพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนเนื่องจากสถานการณ์ดังกล่าว และการปรับตัวของชุมชนในการรับมือจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในระดับใด ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อจะได้แนวทางในการรับมือกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 และนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาผลกระทบที่มีต่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019
๒. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชุมชนบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จากการได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลปฐมภูมิได้อย่างเหมาะสม กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดให้กลุ่มตัวอย่าง คือ ตัวแทนชาวบ้าน จำนวน ๓๑๖ คน ด้วยการสุ่มตัวอย่างจากชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ โดยเจาะจงไปที่เจ้าของกิจการต่าง ๆ ที่ประกอบการอยู่ในชุมชน เช่น ร้านอาหาร รีสอร์ท ที่พัก ร้านขายของชำ ร้านค้าในพื้นที่ตลาดม้ง บุคลากรครู นักเรียน และเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงครอบคลุมในทุก ๆ มิติของชุมชน โดยมีแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีผลการการศึกษาดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุ ๔๑ ปีขึ้นไป มีระดับการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย และเป็นผู้มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท โดยมีผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๗ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

๑. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๔ พบว่า ในชุมชนมีการร่วมมือและวางแผนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๑ มีรายได้ลดลงจากการประกอบอาชีพหลัก คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๑ และมีการส่งเสริมการทำธุรกิจกระตุ้นการท่องเที่ยวเพื่อการจำหน่ายสินค้า OTOP ผ่านทางออนไลน์ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๑๔ ตามลำดับ

๒. ผลกระทบด้านสังคม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๓ พบว่า ในชุมชนมีการแจ้งข้อมูลประชาสัมพันธ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 อย่างชัดเจน และประชาชนมีความตื่นตัวจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คิดเป็นค่าเฉลี่ย ๔.๑๑ คนในชุมชนมีวินัยในการป้องกันตัวเอง เช่น การสวมหน้ากากอนามัยก่อนออกจากบ้านทุกครั้ง คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๙๗ และมีการจัดกิจกรรมนันทนาการอื่นๆ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๐๙

๓. ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ พบว่า ในชุมชนมีการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมกับการท่องเที่ยวในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๘ คนในชุมชนมีพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้น้ำและไฟฟ้าน้อยลง คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๕๖ และมีการกำจัดขยะที่เสี่ยงกับการติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เช่น การแยกประเภทขยะ การเผาทำลายอันก่อให้เกิดมลพิษ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๓๙ ตามลำดับ

๔. การปรับตัวของชาวบ้านจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ พบว่า ชาวบ้านในชุมชนได้เรียนรู้และติดตามสถานการณ์ข่าวสารเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๗ มีวางแผนในการรับมือจากสถานการณ์ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๔ และมีการเพิ่มช่องทางการค้าขายทางออนไลน์ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๓๔

การอภิปรายผล

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ทำให้การท่องเที่ยวในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจด้วยนักท่องเที่ยวมีจำนวนลดลง และจากการที่ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว ดังนั้น การลดลงของจำนวนนักท่องเที่ยวจึงส่งผลกระทบต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่ง โดยรายได้ในภาพรวมของธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน พบว่ารายได้ลดลงเป็นอย่างมาก จนทำให้บางธุรกิจต้องปิดตัวลง ทั้งนี้ จากการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผลกระทบเป็นหลักในการศึกษาครั้งนี้ เพราะผลกระทบคือผลที่เกิดขึ้นจากทำกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจจะเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งเป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ และอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและไม่ใช้กลุ่มเป้าหมายหรือผลกระทบต่อสถานการณ์ต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งมีผลการอภิปราย ดังต่อไปนี้

บริบทด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านขุนกลาง จุดที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนสูงที่สุดคือตลาดม้ง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ในเส้นทางไปขุนวางใกล้สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์ ซึ่งมีที่พักหลากหลายให้เลือกทั้งแบบเป็นหลัง แบบกระโจม และแบบเต็นท์ รวมถึงร้านอาหารและร้านกาแฟ เรียกได้ว่าเป็นส่วนที่ค่อนข้างคึกคักพอสมควร โดยลักษณะของตลาดจะเป็นเพิงที่มีขนาดความยาวประมาณห้าร้อยเมตร โดยแบ่งออกเป็นล็อก (Lock) ซึ่งแต่ละร้านจะนำสินค้าของตัวเองออกมาจำหน่าย และสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นผลิตภัณฑ์ภายในชุมชน อาทิ กะหล่ำปลี สตรอว์เบอร์รี โอโวกาโต้ เซอร์รี่ เบบีแครอท ผลไม้อบแห้ง วนัผลไม้ เสื้อผ้า และของประดับตกแต่งที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของความเป็นชนเผ่าม้งออกมาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว แต่จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในชุมชน ดังนี้

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในชุมชนมีการร่วมมือและวางแผนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ การมีรายได้ลดลงจากการประกอบอาชีพหลัก และมีการส่งเสริมการทำธุรกิจกระตุ้นการท่องเที่ยวเพื่อการจำหน่ายสินค้า OTOP ผ่านทางออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Bryant & White (1982) ที่กล่าวว่า ผลกระทบ คือ ผลทั้งหมดของนโยบายที่มีขึ้นในสภาพแห่งความเป็นจริงในโลก อันได้แก่ผลกระทบที่มีต่อสถานการณ์และกลุ่มเป้าหมายผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตค่าใช้จ่ายทางตรงที่ใช้สำหรับทรัพยากรของโครงการ ค่าใช้จ่ายทางอ้อมต่าง ๆ รวมทั้งค่าเสียโอกาสด้วย นอกจากนี้ยังหมายถึงผลกระทบของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหมายถึงผลทั้งหมดที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมนั้น สอดคล้องกับการศึกษาของ ศุภธิดา ก้อนศิลา (๒๕๕๕) เรื่อง การศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษาสามพันโบก ตำบลเหล่างาม อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจทำให้

23 | วารสารช่วงฝน ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2564

เกิดการสร้างงาน การสร้างรายได้ แต่เกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในชุมชนและปัญหารายได้ที่ไม่สม่ำเสมอตามฤดูกาลท่องเที่ยว ผลกระทบด้านสังคม คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวในด้านลบเกิดการหลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยวส่วนผลกระทบด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว ในด้านลบ เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและศีลธรรมของคนในชุมชน ส่วนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวมีส่วนในการพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภค แต่ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดปัญหาเรื่องขยะในแหล่งท่องเที่ยวเช่นกัน

ตลาดม้งบ้านขุนกลาง
ก่อนเกิดแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

24 | วารสารช่วงฝน ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม 2564

ตลาดมิ่งบ้านขุนกลาง
หลังการแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

ผลกระทบด้านสังคม จากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในชุมชนมีการแจ้งข้อมูลประชาสัมพันธ์อย่างชัดเจนและประชาชนตื่นตัว จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีวินัยในการป้องกันตัวเอง เช่น การสวมหน้ากากอนามัยก่อนออกจากบ้านทุกครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดผลกระทบของ วราคม ทีสุภะ (๒๕๖๕) กล่าวว่า จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล และในระดับสังคมทั้งผลกระทบในผลดีและผลเสียหรือผลกระทบทางบวกและผลกระทบทางลบ ในส่วนของผลดี หากมองจากแง่ของการพัฒนาตนเองบุคคลจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอุดมสมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ สำหรับชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค รวมทั้งการได้รับบริการทางด้านสาธารณสุขต่าง ๆ อย่างเพียงพอ ได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น มีความรู้ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและได้รับการยอมรับนับถือในวงสังคม รวมทั้งการมีชื่อเสียงในทางการศึกษา สอดคล้องกับการศึกษาของ นิติยะระติ วงษ์สวัสดิ์ (๒๕๕๓) เรื่อง การศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากการตัดถนนนครอินทร์ พบว่า วิถีชีวิตของครัวเรือนในหมู่บ้านก่อนที่จะมีถนนนครอินทร์ จะเป็นวิถีชีวิตของชุมชนชนบท ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คือ การทำสวนผลไม้ทำให้มีรายได้พออยู่พอกิน ไม่ค่อยมีรายจ่ายและหนี้สิน ความสัมพันธ์ของครัวเรือนในหมู่บ้านเป็นแบบญาติมิตร มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คนในครอบครัวมีความรักใคร่กันดีมีความยึดมั่นในความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น และประเพณีไทย ให้ความสำคัญและเข้าร่วมงานต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือในการประกอบอาชีพและช่วยเหลือสังคมทางร่างกาย กำลังเงินและสิ่งของ โดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของชนบทไทย และการตัดถนนนครอินทร์ ทำให้เกิดการเชื่อมระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำสวนลดลง การประกอบอาชีพรับจ้าง บริการ และธุรกิจส่วนตัวเพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น โอกาสในการประกอบอาชีพ มากขึ้นและราคาที่ดินที่สูงขึ้นเป็นสิ่งจูงใจให้ครัวเรือนขายที่ดินมากขึ้น

กิจกรรมวันปีใหม่ม้งของชุมชนขุนกลาง

กิจกรรมวันปีใหม่ม้งของชุมชนขุนกลาง

ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านขุนกลางก่อนการแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ซึ่งหมู่บ้านขุนกลางเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของภาคเหนือ มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากในช่วงฤดูหนาว โดยเฉพาะเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุกปี และน้ำตกแม่กลาง ซึ่งเป็นน้ำตกในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งมีน้ำไหลตลอดปี และมีแอ่งน้ำขนาดใหญ่ให้เล่นหลากหลายแอ่ง ดังนั้น ในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนของทุกปีจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวน้ำตกแม่กลางเป็นจำนวนมาก โดยจัดเก็บค่าผ่านทางเพื่อเข้าไปท่องเที่ยว ในอัตรานักท่องเที่ยวชาวไทย : ผู้ใหญ่ จำนวน ๔๐ บาท และเด็ก จำนวน ๒๐ บาท ส่วนนักท่องเที่ยวจะเป็นอีกอัตราหนึ่ง ผู้ใหญ่ จำนวน ๒๐๐ บาท และเด็ก จำนวน ๑๐๐ บาท ซึ่งจะชำระเงิน ณ หน้าด่านทางขึ้นดอยอินทนนท์ ทั้งนี้ หมู่บ้านขุนกลาง ในช่วงเดือนมกราคมของทุกปี จะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยว ด้วยเป็นช่วงฤดูแห่งดอกนางพญาเสือโคร่งเริ่มเบ่งบานตลอดเส้นทาง รวมถึงเส้นทางไปตลาดม้ง

ดอกนางพญาเสือโคร่ง

ที่มา: Paiduaykan, บ้านขุนกลาง ดอยอินทนนท์, ๒๕๖๓

ทั้งนี้ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมหลังจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในชุมชนมีการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะแก่การท่องเที่ยว มีพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของชุมชน เปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้น้ำและไฟฟ้าน้อยลง และมีผลกระทบที่เกิดจากการกำจัดขยะที่เสี่ยงกับการติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เช่น การเผาทำลาย การแยกขยะ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ณรงค์ ณ เชียงใหม่ (๒๕๓๔) ที่ว่า ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่หรือการจับกลุ่มใหม่ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรืออาจเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติมีผลทำให้สิ่งแวดล้อมเดิมหรือสิ่งแวดล้อมอื่นได้รับความกระทบกระเทือนจนมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ดังนั้น การประเมินผลสิ่งแวดล้อมควรมีการศึกษาประเมินผลกระทบอย่างเป็นระบบโดยต้องจำแนกชัดเจน ประกอบด้วยผลกระทบทางตรงและทางอ้อม ขนาดของผลกระทบ ผลกระทบที่แก้ไขได้และแก้ไขไม่ได้ สิ่งที่จะได้รับจากผลกระทบเหล่านั้น การเปรียบเทียบผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากมีมาตรการและไม่มีมาตรการต่าง ๆ และสอดคล้องกับการศึกษาของ พัชรวรรณ เลิศสุชาตวนิช (๒๕๕๙) เรื่อง การศึกษาการพัฒนาแบบจำลองสำหรับการประเมินความ วิฤตจากการท่องเที่ยวประเภทเขาลูกโดด กรณีศึกษาเขากระโจม อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี พบว่า แบบจำลองสำหรับการประเมินความวิฤตจากการท่องเที่ยวประเภทเขาลูกโดด จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ เพื่อนำมาสร้างสมการหาค่าคะแนนรวมของดัชนีความวิฤตจากการท่องเที่ยว โดยใช้ร่วมกับแบบประเมินความวิฤตจากการท่องเที่ยวประเภทเขาลูกโดด ทั้งนี้ค่าน้ำหนักความสำคัญที่ใช้ในแบบประเมิน มาจากกระบวนการลำดับชั้นเชิงวิเคราะห์ ซึ่งแบบจำลองนี้สามารถระบุระดับความวิฤตจากการท่องเที่ยวประเภทเขาลูกโดดได้ ๔ สภาวะ ได้แก่ สภาวะปกติ สภาวะเตือนภัย สภาวะความเสี่ยงภัย และสภาวะวิฤติ สำหรับการปรับตัวจากผลกระทบของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 พบว่า คนในพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง มีการเรียนรู้และติดตามสถานการณ์ข่าวสารเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 มีการวางแผนการรับมือที่

เกิดจากสถานการณ์การแพร่ระบาดฯ และมีการเพิ่มการค้าขายทางและออนไลน์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวในการศึกษา ทั้งนี้ เพราะการปรับตัวเป็นกระบวนการปรับและเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชันติยา สุภุณา (๒๕๕๙) เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมกรรมการปรับตัว ด้านการทำงานของแรงงานในวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี ภายหลังเข้าสู่ประชาคมอาเซียน พบว่า ความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมภายนอก ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม วัฒนธรรมและด้านเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมกรรมการปรับตัว ด้านการทำงานของแรงงานในวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี ภายหลังเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมากที่สุด ได้แก่ ด้านสังคมและวัฒนธรรม รองลงมาคือ ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจ

การปรับตัวและการป้องกันจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

ที่มา: Posttoday, ๒๕๖๓

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

จากศึกษาเรื่อง ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ทราบถึงผลกระทบและแนวทางการปรับตัวจากสถานการณ์ซึ่งมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน บ้านขุนกลาง ดังต่อไปนี้

๑. ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรเร่งดำเนินการเพื่อการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนแก่คนที่ได้รับผลกระทบ และหากสามารถช่วยส่งเสริมชุมชนให้สามารถปรับตัวได้อย่างยั่งยืนจะช่วยให้เกิดรูปแบบในการปฏิบัติตัวในสถานการณ์วิกฤตและอาจใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ ที่ประสบปัญหาในรูปแบบเดียวกันได้

๒. ควรจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดและการรับมือสถานการณ์ของข้อมูลแนวทางการปรับตัวและมาตรการต่าง ๆ ของสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ของประชากรในชุมชนบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และผู้ประกอบการที่ได้รับผลกระทบเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ใช้ประโยชน์ในการวางแผนการจัดการให้มีประสิทธิภาพได้ต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาถึงปัจจัยทางด้านอื่น ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการท่องเที่ยวชุมชนจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในชุมชน

๒. ควรทำการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้านขุนกลาง เพื่อนำข้อมูลไปใช้เป็นแนวทางการปรับปรุงด้านแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ดังกล่าว

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความกรุณาช่วยเหลือแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นิชธิมา บุญเฉลียว และอาจารย์ ดร.สุรสิงห์ แสงโสด อาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ที่ได้ให้คำปรึกษาและข้อคิดเห็นต่างๆ ในการวิจัยมาโดยตลอด รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาข้อบกพร่องจนวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ที่ช่วยให้คำแนะนำเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และช่วยปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องและให้คำแนะนำในการสร้างเครื่องมือที่ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณครอบครัวพ่อแม่ พี่น้อง ที่ให้ทั้งกำลังใจ กำลังใจ คำแนะนำ และร่วมคิดรวมทำกันมาตลอดมา นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความร่วมมืออีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด จึงขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย ขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกท่าน ผู้อาวุโส ผู้นำท้องถิ่น กลุ่มองค์กรในชุมชน และประชาชนในเขตองค์การบริหารบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณบิดามารดาและอาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนวิชาความรู้ และให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด เป็นกำลังใจสำคัญที่ทำให้การศึกษานี้สำเร็จลุล่วงลงได้ดี

เอกสารอ้างอิง

- Phiduaykan. (๒๕๖๓). บ้านขุนกลาง ดอยอินทนนท์. [รูปภาพ]. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: [https://www.paiduaykan.com/travel/เที่ยวดอยอินทนนท์\(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔\)](https://www.paiduaykan.com/travel/เที่ยวดอยอินทนนท์(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔))
- Posttoday. (๒๕๖๓). ผลกระทบวิกฤต COVID-19 กับเศรษฐกิจโลก. [รูปภาพ]. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: [https://www.posttoday.com/finance-stock/news/618065\(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔\)](https://www.posttoday.com/finance-stock/news/618065(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔))
- Thailand Tourism Directory. (2563). บ้านขุนกลาง. [รูปภาพ]. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: [https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/5034\(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔\)](https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/5034(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔))
- Thai PBS. (๒๕๖๓). การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: [https://news.thaipbs.or.th/content/290347\(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔\)](https://news.thaipbs.or.th/content/290347(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔))
- กรุงเทพธุรกิจ. (๒๕๖๓). ย้อนไทม์ไลน์ ๑๐๐ วัน กับสถานการณ์ ‘โควิด-19’ ในประเทศไทย. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: [https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/875664\(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔\)](https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/875664(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔))
- นิตยระตี วงษ์สวัสดิ์. (๒๕๕๓). การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการคัดถนนวนครอินทร์บริเวณส่วนต่อจากสะพานพระราม 5 บรรจบถนนกาญจนาภิเษก. รายงานการวิจัย. นนทบุรี: วิทยาลัยราชพฤกษ์.
- ปาริชาติ สังข์ทิพย์. (๒๕๔๖). ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลกระทบต่อชุมชนแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พัทธวรรณ เลิศสุชาตวนิช. (๒๕๕๙). การพัฒนาแบบจำลองสำหรับการประเมินความวิกฤตจากท่องเที่ยวประเภทภูเขาสูงโดด กรณีศึกษาเขากระโจม อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิเชษฐ์ คนชื้อ. (๒๕๕๗). การศึกษาผลกระทบของบอลการพนันบริเวณชายแดนไทยกัมพูชา อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี. ภาคนิพนธ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- วราคม ที่สุกะ. (๒๕๒๗). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- ศุภธิดา ก้อนศิลา. (๒๕๕๕). การศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวกรณีศึกษาสามพันโบก ตำบลเหล่างาม อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี. การค้นคว้าอิสระ. ปริญญาบริหารมหาบัณฑิต. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.